

МИСТЕЦТВО В МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

УДК 331.326.2

Чернишевич Наталія Іванівна
кандидат мистецтвознавства,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
chernyshevych@.ukr.net

ДОЛЯ ПЕРШОТРАВНЯ В КАЛЕНДАРІ ОФІЦІЙНИХ СВЯТ УКРАЇНИ: СКАСУВАННЯ ЧИ РЕКУЛЬТИВАЦІЯ?

Мета роботи. Дослідження пов'язане з пошуком нових підходів до трактування свята 1 травня як соціокультурного феномена. Обговорюючи доцільність вилучення Першотравня з календаря офіційних свят України, учасники актуальної дискусії не завжди адекватно, в історико-культурному контексті розглядають його світоглядні характеристики, функціональне призначення й культурно-символіку. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні компаративного й історико-логічного методів з використанням елементів соціологічного й естетичного аналізу. Зазначений методологічний підхід дозволяє розширити формат дискусії, розглядати Першотравень не лише в контексті інституту радянських свят, а й в контексті традицій європейської та національної святковості, що знайшли свій яскравий вияв у духовній культурі українського міста. **Наукова новизна** роботи полягає в поглибленні уявлень про витoki й естетичну природу Першотравня. **Висновки.** Домінуючим у сьогоденній дискусії є погляд на Першотравень як на рудимент радянської святковості. Розгляд свята під іншим кутом зору – як рекреаційного, що має багатовікову історію, дозволяє осмислити Першотравень як соціокультурний феномен, відкрити нові аспекти його трактування в структурі календаря державних свят України.

Ключові слова: дискусія, Першотравень, свято, історія свята, святково-дозвіллева культура, календар офіційних свят, радянська спадщина, рекультиваци́я.

Чернишевич Наталья Ивановна кандидат искусствоведения, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Судьба Первомай в календаре официальных праздников Украины: отмена или рекультивация?

Цель работы. Исследование связано с поиском новых подходов к трактовке празднику 1 мая как социокультурного феномена. Обсуждая целесообразность изъятия Первомай календаря официальных праздников Украины, участники актуальной дискуссии не всегда адекватно, в историко-культурном контексте рассматривают его мировоззренческие характеристики, функциональное назначение и культурно-смысловую символику. Методология исследования заключается в применении сравнительного и историко-логического методов с использованием элементов социологического и эстетического анализа. Указанный методологический подход позволяет расширить формат дискуссии, рассматривать Первомай не только в контексте института советских праздников, но и в контексте традиций европейской и национальной праздничности, что нашли свое яркое проявление в духовной культуре украинского города. **Научная новизна** работы заключается в углублении представлений об истоках и эстетическую природу славы. **Выводы.** Доминирующим в сегодняшней дискуссии является взгляд на Первомай как на рудимент советской праздничности. Рассмотрение праздника под другим углом зрения – как рекреационного, что имеет многовековую историю, позволяет осмыслить Первомай как социокультурный феномен, открыть новые аспекты его трактовка в структуре календаря государственных праздников Украины.

Ключевые слова: дискуссия, Первомай, праздник, история праздника, празднично-досуговая культура, календарь официальных праздников, советское наследие, рекультивация.

Chernyshevych Nataliia, PhD of Arts Study, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The future of May Day in the calendar of official holidays of Ukraine: abolition or recultivation?

The purpose of the article is to search for new approaches to the interpretation of May Day as a sociocultural phenomenon. Discussing the question of reasonability of excluding May Day from the calendar of official holidays of Ukraine, participants of the topical discussion are not always adequate in considering its worldview characteristics, functional mission, and cultural-semantic symbolics in the historic and cultural context. **The research methodology** consisted in the application of the comparative and historical-logical methods with the use of elements of

sociological and aesthetical analysis. The abovementioned methodological approach allows for extending the format of the discussion, considering May Day not only in the context of the institution of Soviet holidays but also in the context of traditions of European and national festivity, which were brightly expressed in the spiritual culture of the Ukrainian city. **The scientific novelty** of the article lies in deepening the knowledge about historical roots and aesthetical nature of May Day. **Conclusions.** The perception of May Day as a rudimentary element of Soviet festivity is predominant in the today's discussion. Considering the holiday from a different point of view – the one of a traditional holiday with centuries-old history – provides the opportunity to comprehend May Day as a sociocultural phenomenon, discover new aspects of its interpretation in the structure of the calendar of state holidays of Ukraine

Key words: discussion, May Day, holiday, history of the holiday, recreational culture, calendar of official holidays, Soviet heritage, recultivation.

Вступ. У статті розглядаються підстави можливої рекультивациі Першотравня як сучасного масового рекреаційного свята, базованого на традиціях європейської та національної святковості.

Як відомо, в СРСР існувала централізована система організації масових свят, характерною ознакою котрої був пропагандистський стрижень, адже свята використовувались як дійовий засіб маніпулювання масовою свідомістю, як інструмент наступу на особистість. За роки радянської влади з'явилася незліченна кількість різножанрових пропагандистських публікацій за рахунок дефіциту серйозних наукових досліджень святково-обрядової культури. Варто зазначити, що лише в 1978 р. побачила світ праця російського дослідника А. І. Мазасєва «Праздник как социально-художественное явление», в якій було вперше застосовано естетичний підхід до свята як комплексного предмета дослідження. [6]. Відомий радянський науковець А. А. Конович у праці «Театрализованные праздники и обряды в СССР», котра вийшла за рік до розвалу комуно-більшовицької імперії, констатував, що накопичений за сімдесят років досвід вивчення святково-обрядової культури в СРСР «виявився розкиданим без будь-якої системи в різних галузях знання, мав найчастіше бравурно-звітний характер, що... відповідало сенсу масових дійств...» [4, 6]. У науковій літературі Незалежної України поки що не з'явилося жодної спеціальної праці, присвяченої комплексному аналізу Першотравня, хоча окремі аспекти радянської першотравневої святковості розглядаються в узагальнюючих дослідженнях. Так, О. Різник і О. Гриценко у роботі «Обряды і свята» аналізують радянські свята, зокрема, Першотравень, у контексті

формування нової сакральності. На думку дослідників, процес сакралізації державних свят продовжився в Україні після здобуття незалежності. Характерною ознакою державних українських свят О. Різник і О. Гриценко вважають їх неповну структурованість. Досліджуючи під цим кутом зору різні типи свят, дослідники відносять Першотравень до свят зі «скоригованою сакральністю» [9, с. 498]. Ця теза видається полемічною, оскільки Першотравень усвідомлюється переважно більшістю громадян лише як узаконений вихідний, позбавлений будь-якого сакрального змісту. С. Шакула в праці «Свята українського народу на початку XXI ст.: історія походження та значення в духовному житті» [11] наголошує, що генезу Першотравня не варто пов'язувати лише з подіями кін. XIX ст., коли трудящий люд солідарно виходив на демонстрації, відстоюючи свої права. Слушно відзначаючи язичницьке коріння європейського Першотравня, С. Шакула, втім, не бере до уваги особливості святкування цього дня в Україні, зокрема, в Києві, де, як стверджує А. Макаров у праці «Малая энциклопедия киевской старины», Першотравень, започаткований студентами й професорами Києво-Могилянської академії у XVII ст., здобув статус масового міського свята [7, с. 360]. Рекреації (Першотравневі гуляння) студентів Києво-Могилянської академії досить детально аналізує О. В. Курочкін у дослідженні «З історії масових свят феодального і капіталістичного Києва», приділяючи особливу увагу естетичним домінантам святкування, зокрема його театралізації [7, с. 56–58]. Директор Інституту національної пам'яті В. В'ятрович пропонує вилучити Першотравень із календаря державних свят України в контексті його декомунізації [1]. Такий підхід, цілком виправданий щодо відомої моделі, в якій консервуються елементи радянської святкової минувшини, вважаємо все ж однобічним, оскільки він ігнорує багатовікову традицію національної першотравневої святковості. Іронічне ставлення до історії Першотравня виявляє А. Кокотюха в статті «Перше травня для сучасної України – гібридне свято», стверджуючи: «У Першотравня є історія, і це – історія боротьби за два додаткових вихідних з можливістю байдикувати, пити безпробудно й засмічувати навколишнє середовище» [3]. Таку оцінку історії Першотравня вважаємо неправомірно звуженою і надто поверховою.

Завдання, яке ставить перед собою автор даної статті, полягає в розгляді контроверсійних трактувань історії та сутності свята 1 травня, а також у формуванні об'єктивної оцінки першотравневої святковості.

Зрозуміло, що календар офіційних свят України потребує упорядкування. Дискусія з цього питання, яка розпочалася ще в 1990-ті рр., перейшла в площину конкретних і системних законодавчих ініціатив лише після Революції Гідності. У 2016 р., який назвали «роком декомунізації», Інститут

національної пам'яті розробив проект закону «Про державні свята України», в якому передбачається, зокрема, скасування Першотравня і пов'язаних із ним двох вихідних днів. Ініціативу Інституту національної пам'яті одразу ж гостро засудила Федерація профспілок України (ФПУ), побачивши в ній упереджений підхід до визначення Міжнародного дня солідарності трудящих. У заяві, поширеній прес-службою ФПУ, Першотравень, на противагу визначенню, сформульованому в проекті закону «Про державні свята України», трактується не як спадщина радянської доби, а як день, коли «суспільство висловлює свою повагу до трудової людини», як свято «з багатовіковою міжнародною історією», як «вихідні дні, коли працівники можуть у вільний спосіб скористатися гарантованими їм Конституцією правами й свободами людини і громадянина, можливістю вийти на демонстрації, масові акції, пікети з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів» [10]. У заяві ФПУ також наголошується, що Міжнародний день солідарності трудящих відзначається в 143 країнах світу, а в 90 країнах цей день вважається вихідним. Скасування свята ФПУ розцінює як обмеження конституційних прав громадян і спробу «принизити значення трудових свят, зробивши їх другорядними, а також зменшити роль національного профспілкового руху в суспільному житті країни...» [10].

Насправді День міжнародної солідарності трудящих вже досить давно не усвідомлюється переважною більшістю громадян як найважливіше свято праці й не святкується ніким, окрім представників лівих партій та рухів, під гаслом «Мир, труд, травень». Популярність свята має негативну динаміку: згідно з опитуванням, проведеним Київським національним інститутом соціології, у 2013 р. свято назвали улюбленим 10 % респондентів, а в 2016 р. лише 6,6 %. Відомо, що в деяких інших пострадянських країнах День міжнародної солідарності трудящих було перейменовано в День весни і праці. Первісна назва, яка збереглася в календарі державних свят України, не відповідає реаліям сьогоденного першотравневого святкового дозвілля, адже громадяни замість того, щоб виходити на демонстрації з метою прославити працю чи поборотися за свої трудові права (протестні акції у нас організують, зазвичай, не профспілки, а політичні партії), масово їдуть на свої присадибні ділянки чи просто відпочивають за містом, у святковому середовищі розквітлої природи.

На це слушно вказують численні прибічники ідеї скасування Першотравня. Так, А. Кокотюха в статті «Перше травня для сучасної України – гібридне свято», в якій акумулюються найпоширеніші аргументи радикального підходу, пише: «...Вихідні 1 і 2 травня сенсу в Україні абсолютно не мають.

Точніше, мають – не український, що не відповідає обраному курсу на західний європейський вектор розвитку. Першотравневі вихідні – це чисто радянський, навіть совковий рудимент, який виправдати в Україні, одній з найбільш європейських країн, неможливо» [3]. Трактуючи Першотравень лише як привід для беззмістовних гулянь і наполягаючи на необхідності його вилучення з календаря офіційних свят, А. Кокотюха іронічно зауважує, що це може призвести до соціального вибуху: «Хочете реальний, ефективний, не бутафорський Третій Майдан? Вимагайте від народних депутатів зробити 1 і 2 травня робочими днями. Владу знесуть вже в момент голосування за це» [3]. За логікою А. Кокотюхи, соціальний вибух станеться з причин надмірної любові українців до байдикування та споживання під час відпочинку на природі міцних напоїв. Певну «епікуреїзацію» громадського життя попри економічну кризу небезпідставно відзначають О. Різник і О. Гриценко, пояснюючи її як прояв «дифузії уявлень про сакральне й рекреаційне в святкові дні» [9, с. 490]. Втративши смислове наповнення радянського «свята праці», О. Різник і О. Гриценко пояснюють як «дифузцію сакральності», і не утвердившись у статусі масового рекреаційного свята, Першотравень справді виглядає сьогодні як несформоване, еkleктичне, «гібридне» свято. Чи є це однозначною підставою для скасування Першотравня й пов'язаних із ним двох святкових днів? Позитивну відповідь отримаємо, якщо визначати Першотравень так, як це робить Інститут національної пам'яті, тобто як спадщину радянської доби. Але й позитивну відповідь можемо отримати й тоді, коли визначатимемо Першотравень як день, коли суспільство «висловлює свою повагу до трудової людини», на чому наполягає Федерація профспілок України (наведені вище результати соціологічного дослідження засвідчують неухильну втрату популярності Першотравня як Дня міжнародної солідарності трудящих із гаслом «Мир, труд, травень»). Відповідь втрачає однозначність, якщо, абстрагуючись від визначень Інституту національної пам'яті й ФПУ, розглядати Першотравень як призабуту спадщину української й європейської святкової культури, адже тоді скасування Першотравня суперечитиме давнім, вкоріненим у суспільній свідомості уявленням про святковість першого дня травня, збіднить національні традиції, пов'язані з суто рекреаційним, а не трудовим чи політичним святом. Проблема об'єктивного визначення сутності Першотравня в контексті європейських і національних традицій стає очевидною, якщо розглядати це свято як своєрідний соціокультурний феномен, використовуючи естетичний підхід.

Наголосивши, що Першотравень – свято стародавнє й має язичницьке коріння, Світлана Шакула, зокрема, пише про давньогрецький святковий першотравневий обряд, пов'язаний з масовим виходом громадян за межі міст

у поля й священні гаї, про схоже відзначення давньоримського свята «маюми» (на честь богині Майї), коли громадяни в перший день травня ламали в священних гаях розквітлі гілочки дерев, щоб прикрасити ними житло родичів і друзів (дійство супроводжувала гра на музичних інструментах і хоровий спів). Дослідниця згадує також першотравневе святкування Вальпургієвої ночі в Німеччині як свідчення того, що Новий рік у дохристиянські часи німці зустрічали в травні. Наголошуючи про знаковість першого дня травня в календарі європейських народів, зокрема українців, С. Шакула доводить, що Першотравень не можна розглядати лише у вузькому контексті революційної святковості й робить висновок: «В Україні святкові дні 1 і 2 травня не зовсім доречні, бо українські робітники масово не виходять на маніфестації, а стародавніх першотравневих традицій європейських народів в Україні дотримуються на свята Трійці й Купала» [11]. Виникає логічне запитання: а як же бути зі знаковістю Першотравня, із тим, що, за твердженням самої дослідниці, «ставлення більшості українців до цього свята таке як сотні років тому – це радість від спілкування з природою, з теплом, з сонцем, з весною» [11]?

Як відомо, теорію свята варто виводити з його історії. Багатівікова історія українського Першотравня як масового міського свята була започаткована в XVII ст. студентами й професорами Києво-Могилянської академії. Рекреації (Першотравневі гуляння) на мальовничих київських горах усвідомлювались учасниками як «бенкет духовний». Концепція студентського свята передбачала яскраву театралізацію: просто неба, на тлі створених розквітлою природою декорацій студенти ставили драми й комедії, тексти яких спеціально до цього свята писали професори Києво-Могилянської академії, читали приурочені до свята вірші, виконували хорові пісні, грали в народні ігри [5, с. 361]. Красиві, мальовничі види рекреацій приваблювали численних городян, котрі з глядачів поступово перетворювались у співучасників. Першотравневі «бенкети духовні», запроваджені студентами й викладачами Києво-Могилянської академії, стали важливим елементом старокиївської святково-дозвілдової культури та яскравим, ще недостатньо дослідженим феноменом культури української святковості. Як стверджує А. Макаров, на основі студентських рекреацій у XVIII ст. виникло загальноміське масове свято. Дослідник наголошує його світський характер: «Це було перше загальноміське свято, – пише А. Макаров, – не позначене в церковному календарі, котре проходило без церковного обряду» [7, с. 360]. Характерною особливістю Першотравня як традиційного українського міського свята було те, що в формі «бенкету духовного» чи просто бенкету воно завжди відбувалося на лоні природи, було святом спілкування із квітучою природою.

Отже, Першотравень в Україні й в світі має дві історії. Одна з них, відома широкому загалу, розпочалася в 1886 р. в Чикаго, коли пролетаріат вийшов на першотравневу демонстрацію, вимагаючи скорочення робочого дня й покращення умов праці. Цей виступ підтримали робітники інших американських міст, але саме на честь кривавих подій в Чикаго, де в сутичках із поліцією загинуло чимало людей, Паризький конгрес II Інтернаціоналу ухвалив рішення про відзначення Першотравня як Дня міжнародної солідарності трудящих у боротьбі за свої права.

У радянську добу свято трансформувалося із протестного у помпезну демонстрацію любові до вождів, єдності партії й народу, фальшиве звеличення соціалістичної праці тощо. Друга історія Першотравня відома в Україні переважно науковцям. Вона розпочинається в культурі греко-римської античності, поширюється в культурах європейських народів у різні епохи й продовжується до нині. Власне, українська історія цього свята пов'язана з святково-дозвіллевою діяльністю Києво-Могилянської академії та еволюцією масового міського свята. Сутність цього свята розкривається в метафорі «бенкет духовний», незмінною учасницею якого виступає квітуча травнева природа. Естетичний феномен цього рекреаційного свята потребує подальшого осмислення на широкому тлі естетико-культурної проблематики.

Висновки. Першотравень в сучасній Україні втратив смислове наповнення, функції та естетичні характеристики радянського свята, перетворившись на несформований феномен дозвіллевої культури. Святковість першого дня травня варто переосмислити й рекультивувати, створивши на основі національних і європейських традицій модель сучасного рекреаційного свята. У такому вигляді Першотравень відповідатиме стереотипу його сприйняття масовою свідомістю, задовольнятиме вітальні інтереси громадян і може посісти гідне місце в структурі офіційних свят України. Адже в емоційному сприйнятті Першотравня і стилістиці святкової поведінки людей розкриваються ті традиційні основи гармонійного співіснування з довкіллям, котрі перешкоджають природоруйнівним тенденціям сьогодення.

Список використаних джерел

1. В'ятрович запропонував скасувати вихідні 8 березня та 1 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.112.ua/golovni-novyni/institut-natsionalnoi-pamiaty-zaproponuvav-skasuvaty-vesniani-wkhidni-368000.html>. – Назва з екрана.
2. За три роки популярність Дня міжнародної солідарності трудящих зменшилась з 10% до 6% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.112.ua/mnenie/ukraintsi-rozliubyly-pershe-travnia-opytuvannia-308621.html>. – Назва з екрана.

3. Кокотюха А. Перше травня для сучасної України – гібридне свято / А. Кокотюха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.112.ua/mnenie/pershe-travnia-dlia-suchasnoi-ukrainy--hibrydnyi-sviato-308890.html>. – Назва з екрана.
4. Конович А. А. Театрализованные праздники и обряды в СССР / А. А. Конович . – Москва : Высшая школа, 1990. – 268 с.
5. Курочкін О. В. З історії масових свят феодального і капіталістичного Києва / О. В. Курочкін // Свята та обряди трудящих Києва. – Київ : Наук. думка, 1983. – С. 33–81.
6. Мазаев А. И. Праздник как социально-художественное явление: Опыт историко-теоретического исследования / А. И. Мазаев. – Москва : Наука, 1978. – 392 с.
7. Макаров А. Н. Малая энциклопедия киевской старины / А. Н. Макаров. – Київ : Довіра, 2002. – 558 с.
8. Не життя, а свято: скільки днів на рік відпочиває середньостатистичний українець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/statji/ne-zhyttia-a-sviato-skilky-dniv-na-rik-vidpochyvaie-serednostatystychnyi-ukrainets-368750.html>. – Назва з екрана.
9. Різник О. / О. Різник, О. Гриценко // Нариси української популярної культури. – Київ, 1998. – С. 481–502.
10. У ФПУ закликають не скасовувати святкування 1 травня, оскільки це звужує конституційні права українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.112.ua/suspilstvo/u-fpu-zaklykaiut-ne-skasovuvaty-sviatkuvannia-1-ho-travnia-oskilky-tse-zvuzhuie-konstvtutsiini-prava-ukraintsiv-369243.html>. – Назва з екрана.
11. Шакула С. Свята українського народу на початку ХХІ століття: історія походження та значення в духовному житті / С. Шакула [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/HistCulture/Holidays.html>. – Назва з екрану.

References

1. *Viatrovych proposed to abolish the holidays of March 8 and May 1.* Available at: <https://ua.112.ua/golovni-novyni/institut-natsionalnoi-pamiaty-zapropo- nuvav-skasuvaty-vesniani-wkhidni-368000.html> [Accessed on 10 September, 2017].
2. *Over the past three years the popularity of May Day has decreased from 10% to 6%.* Available at: <https://ua.112.ua/mnenie/ukraintsi-rozliubyly-pershe-travnia-opytuvannia-308621.html> [Accessed on 10 September, 2017].
3. Kokotiukha, A. (2017). *The first of May for modern Ukraine is a hybrid holiday.* Available at: <https://ua.112.ua/mnenie/pershe-travnia-dlia-suchasnoi-ukrai ny-hibrydnyi-sviato-308890.html> [Accessed on 10 September, 2017].

4. Konovich, A.A. (1990). *Theatrical holidays and ceremonies in the USSR*. Moscow: Vysshaya shkola.
5. Kurochkin, O.V. (1983). From the history of mass feasts of feudal and capitalist Kiev. *Sviata ta obriady trudiashchikh Kyieva*, pp. 33–81.
6. Mazaev, A.I. (1978). *Feast as a socio-artistic phenomenon: The experience of historical and theoretical research*. Moscow: Nauka.
7. Makarov, A.N. (2002). *Small encyclopedia of Kyiv antiquity*. Kyiv: Dovira.
8. *Life is just a bowl of cherries: how many days off an average Ukrainian has in a year*. Available at: <<https://ua.112.ua/statji/ne-zhyttia-a-sviato-skilky-dniv-na-rik-vidpochyvaie-serednostatystychnyi-ukrainets-368750.html>> [Accessed on 10 September, 2017].
9. Riznyk, O. and Hrytsenko, O. (1998). *Narysy ukrainskoi populiarnoi kultury [Essays on Ukrainian popular culture]*, pp. 481–502.
10. *The Federation of Trade Unions of Ukraine calls not to cancel the celebration of May Day as it restricts the constitutional rights of Ukrainians*. Available at: <<https://ua.112.ua/suspilstvo/u-fpu-zaklykaiut-ne-skasovuvatyi-sviatkuvania-l-ho-travnia-oskilky-tse-zvuzhuie-konstvtutsiini-prava-ukraintsiv-369243.html>> [Accessed on 10 September, 2017].
11. Shakula, S. (2017). *Holidays of the Ukrainian people at the beginning of the 21st century: history of origin and significance in spiritual life*. Available at: <<http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/HistCulture/Holidays.html>> [Accessed on 10 September, 2017].